

*

והנה בגדר הלאו של בל תגרע, מברר ה"טורי אבן" (ר"ה, אבני מילואים שבסוף הספר) שלגבי בל תוסיף מבואר בגמרא כמה דוגמאות לדבר, ולעומתו בבל תגרע אינו מבואר בגמרא באיזה אופן עובר על לאו זה.

הטורי אבן מביא ג' שיטות בדבר היאך עוברים על בל תגרע: **[א] שיטת רש"י** (בפרשת ואתחנן) שכותב 'לא תוסיפו' - כגון חמש פרשיות בתפילין וכו' **וכן לא תגרעו** - ומשמע מדבריו שכל מצוה ומצוה שהאדם עושה באופן חלקי, שמגרע קצת מהמצוה הרי הוא עובר על בל תגרע כגון ג' פרשיות בתפילין או ג' מינים בלולב [אבל המבטל מ"ע שכלל לא רצה לעשותה, אינו בבל תגרע].

[ב] הטורי אבן חולק על רש"י, בטענה שהמניח ג' פרשיות בתפילין אינו נקרא גורע ממצוה, כי העושה מצוה באופן כזה - הרי לא קיים את המצוה כלל, והוא כאילו לא קיים המצוה כלל שאינו עובר על בל תגרע, כי ג' פרשיות בתפילין לא נקרא כלל תפילין, ולכן מחדש שבל תגרע הוא רק כשמקיים מצוה בעשייתו, רק חסר מהשלימות החיוב של המצוה, וכותב, שבמקום אחד בש"ס מוזכר הלאו ד'בל תגרע' והוא במשנה במס' זבחים (ע' פרק ח' מ"י), 'בקרבת עולה, זורק שתיים שהן ארבע' - ואם נתן רק מתנה אחת עובר על בל תגרע, ואכן

מקום להוסיף ברכה על שלשת הפסוקים, כגון (דברים א, יא) ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וכיוצא בה לא בקול רם ולא בלחש שנאמר 'לא תוסיפו על הדבר', עיי"ש, ובדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל מהל' ממרים שהמדובר לב"ד כותב הלאו 'לא תוסף' - הכוונה לב"ד שהם יותר יחידים, אבל הרעיון במקומו עומד.

ג. הא דהטורי אבן שהוא מהאחרונים חולק על דברי רש"י, יש להביא מה שכתב הגה"צ רבי משה יוסף האפמאן זצ"ל הפאפא דיין, בספרו "מי באר מים חיים" (עמ"ס ברכות, פרק א' בד"ה בגמ' והני תנאי) בזה"ל: שמעתי מאבי מורי (רבי מיכאל) ז"ל בשם הת"ס (הוא היה מחשובי תלמידיו, והחת"ס התבטא עליו ר' מיכאל הוא כותלי בית מדרשו) שאמר, 'השאלת אריה דגמר כל הש"ס עד ר"ה אלול ומר"ה אלול עד אחרי יום"פ גמר זוהר וכתבי אר"י, לאיש אשר אלה לו יכול לחלוק על התוס' כי גם הוא מבעלי התוס', אבל אנו מחוייבים לשבור עצמותינו ליישב ולהבין דברי התוס' והראשונים, עכ"ל"ק.

מזה נראה איך שמרן החת"ס ז"ע משפיל עצמו בגודל ענוותנותו, אך כדאי לציין שהנהגתו לא היתה פחות הרבה ממנו, כפי שמעיד עליו בנו הגאון רבי שמעון סופר ז"ע אב"ד קראקא (בתולדות אביו שהוא כתב) בזה"ל: 'ובכל שנה מר"ה אלול עד אחר יום הכיפורים חזר על כל ששה סדרי משנה המשניות וחזר על כולי תלמודא דש"ס בבלי וירושלמי ספרא וספרי ותוספתא בדרך קצרה בעיונו הוק והנמרץ ובדרך זה נהג עצמו כל ימי היותו אתנו עד כי בא דבר ה' להוציא את האור מנרתיקה בעוונותינו הרבים' עכ"ל"ק.

בגדרי הלאו ד'בל תגרע'

את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו (יג, א) רש"י: לא תוסף עליו - חמשה טוטפות בתפילין חמשה מינין בלולב, ארבע ברכות לזכרת כהנים.

ויש לדקדק על מצות ל"ת זו שנכפלה בתורה פעמיים, שכבר נכתב בפרשת ואתחנן (ד, א) 'לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו', וכן יש הבדל ביניהם, שבפרשת ואתחנן כתיב בלשון רבים - לא תוסיפו ולא תגרעו וכאן כתיב לא תוסף ולא תגרע?

ומבאר הגר"א מוילנא זי"ע (מובא בטעמא דקרא בשם אדרת אליהו) דישנם שני סוגי בל תוסיף, **[א]** יחיד העושה מצוה ומוסיף עליו, כגון הנוטל ה' מינים בלולב, **[ב]** האיסור להגדיל את התורה - דהיינו שהוא מצוה מיוחדת על ב"ד ונביאים שאם מוסיפים מצוה על התורה עוברים בבל תוסיף בעצם ההוראה שלהם.

וכן מבואר ברמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"ט) וז"ל: הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות, וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה - ומהו זה שהזהירה תורה לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו? **שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה.**

ומביא הרמב"ם דוגמא לדבר: כיצד, הרי כתוב בתורה 'לא תבשל גדי בחלב אמו' - מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בשר בהמה בין בשר חיה, אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה. אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע. **ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה הרי זה מוסיף. אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה ואנו נאסור אותו ונודיע לעם שהוא גזרה שלא יבא מן הדבר חובה ויאמרו העוף מותר וכו' אין זה מוסיף אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה.**

לפ"ז מבאר הגר"א דבפרשת ואתחנן מדבר לב"ד שלא יוסיפו על המצוות ולכן כתיב "לא תוסיפו" לשון רבים, אבל בפרשתנו מדבר לכל אחד ואחד מישראל ואליה אומר "לא תוסף עליו"א.

א. אמנם יש לציין שמדברי הרמב"ם משמע הוא שהלימוד מהכתובים הם להיפך, שלא תוסיפו לשון רבים - הכוונה לכלל ישראל כמבואר בדבריו לגבי ברכת כהנים, וז"ל: (הל' תפילה פ"ד ה"ב) 'אין הכהנים רשאים בכל

במקרה ההוא, הרי 'כל הנתנין על המזבח החיצון אם נתנן מתנה אחת כפר' (זבחים פ"ד מ"א), היינו שבדיעבד יצא במתנה אחת, נמצא שמקיים מצוה במתנה האחת אבל חסר חלק מהמצוה, זה נקרא בל תגרע (לאפוקי המניח ג' פרשיות בתפילין שכלל לא קיים שום מצוה).

ג] שיטת הרשב"א, אשר לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר, דאי' בר"ה (טז), 'למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים, (-כי המצוה דאורייתא יוצאים בפעם אחת) בכדי לערבב השטן' והקשה בתוס' (טז: ד"ה ותוקעין) הלא עובר משום בל תוסיף? ותוס' מיישבים, שעשיית פעמיים אותו המצוה אינו בגדר בל תוסיף, והרשב"א מתרץ, הלא אין האדם עושה מדעת עצמו, רק עושה מה שהחכמים גזרו, א"כ הרי הוא כמקיים חלק מהתורה שיש בו לאו דלא תסור - שחיבים לשמוע לדברי החכמים.

וראי' לדבר, מביא הרשב"א, מר"ה שחל להיות בשבת שמה"ת איכא חיובא לתקוע ובאו חכמים וגזרו שאין תוקעין, ולכא' הלא עובר בזה משום 'בל תגרע'? אלא על כרחך כשהדבר הוא תקנת חכמים אין בו משום בל תגרע, א"כ ה"ה כשמורים לתקוע שוב בעמידה אין בו משום בל תוסיף.

היוצא מזה, ששיטת הרשב"א הוא שהמבטל מצות עשה עובר על בל תגרע (ורק כאן שיש תקנת חכמים שלא לתקוע בשבת אינו עובר).

והקשה עליו הטורי אבן, א] היאך מביא ראי' לתקיעות דמעומד מביטול תקי"ש בשבת שאין בה בל תגרע, הלא מצינו בגמרא (יבמות ז'): 'יש כח ביד ב"ד לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה' - א"כ אולי הא דאין תוקעין בשבת ואין עוברין על בל תגרע הוא משם שביד ב"ד לעקור מצוה בשב ואל תעשה, אך מהיכי תיתי שבמצוה של קום ועשה - לתקוע פעמיים - אין בה משום בל תוסיף? ב] היוצא מדבריו, שכל המבטל מצות עשה עובר בלאו של בל תגרע, א"כ לפי רבי יהודה שעל 'לאו שאין בו מעשה לוקין עליו', א"כ ילקו על כל המבטל מצות עשה כיון שעובר על לאו דבל תגרע, ומעולם לא שמענו שום תנא או אמורא שיאמר כן? ולכן דוחה דבריו.

*

ג. אך מבואר בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' ט"ו, ב) (וכן בהג' א"ב לבעל ברך טעם), פירוש אחר לגמרי בדברי הרשב"א, דלעולם גם הרשב"א סבירא ליה דיהיד המבטל מ"ע אינו עובר בבל תגרע, וכל הנידון ברשב"א הוא על הב"ד, דלכא' במה שציוו לתקוע מעומד וכן במה שעקרו מלתקוע בשבת או בעצם הוראתם יש כאן הוספה או גרעון על התורה, (וכמו שנתבאר לעיל בדברי המב"ם והגר"א) וע"ז מתרץ הרשב"א כעין דברי הרמב"ם בהל' ממרים שם, דכיוון שעשו כן דרך תקנה וסייג אין זה בל תוסיף או בל תגרע. ובה נתיישבו ב' הקושיות של הטורי אבן, ודוק.

ה'בית הלוי' (ח"א סי' ע"ב) כתב ליישב שיטת הרשב"א דהא דאין לוקין על 'לאו' של בל תגרע שעוברים בביטול כל מצות עשה, משום דהוי **לאו שבכללות**, וכמש"כ הרמב"ן ז"ל בפרשת משפטים (כג, יג) על הפסוק 'ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו' שפירש"י ז"ל בשם המכילתא שזהו אזהרת ל"ת שלא לעבור על מצות עשה, וכתב הרמב"ן ז"ל 'דלפי זה צריך לומר הא דאין לוקין אביטול מ"ע - דזהו מפני שאזהרה זו דובכל אשר אמרתי תשמרו הוי לאו שבכללות ובכה"ג שהלאו כולל דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו' - הרי ה"ה בלאו דבל תגרע שהוא לאו שבכללות, בכל המצוות, א"ש שאין לוקין עליו, עיי"ש עוד.

*

בספר **ברכת פריץ** (להגאון מסטייפלא זצ"ל) בפרשתנו מקשה עוד על הרשב"א, ממה שנפסק בשו"ע או"ח סי' תרנ"ו דעל מ"ע אינו מחוייב לפזר כל ממונו, אבל על ל"ת מחוייב לפזר כל ממונו להציל עצמו שלא יעבור, ומקורו מדברי הרשב"א ז"ל בפ"ק דב"ק (ט:), והשתא הלא לפי דברי הרשב"א ז"ל לעיל דשיטתו שגם המבטל מ"ע עובר בל"ת דבל תגרע הרי הדין נותן שיתחייב לפזר כל ממונו גם אביטול מ"ע מחמת הל"ת שבה?

אך מיישב, על פי משמעות לשון הרשב"א ז"ל שם בב"ק שם שמבאר הא דקיל מצות עשה מלא תעשה, שאינו מחוייב לפזר ממונו לקיום מצוה רק לגבי להימנע מלא תעשה הוא משום המניעה מעשיית מצוה אינו אלא בשב ואל תעשה, משא"כ לעבור עבירה הוא בקום ועשה ולפיכך צריכים לעשות כל טצדקי שלא לעשותה.

לפ"ז, הרי שונה הוא לאו דבל תגרע מכל הלאוין, מפני שהוא בשב ואל תעשה, שמונע עצמו מעשיית המצוה מחמת הממון, א"כ שהוא לאו בשב ואל תעשה אז אינו מחוייב להוציא כל ממונו וכנ"ל.

אמנם גם ע"ז מקשה, ע"פ דברי **הרעק"א זצ"ל** (בהג' יו"ד סי' קנ"ז סעיף א' בשם החוות יאיר ותשובת הריב"ש ז"ל) שחייב האדם לתת כל ממונו אפילו על לאו שאין בו מעשה, א"כ א"א לחלק בין לאו דלא תגרע לשאר הלאוין, והדרה קושיא לדוכתיה שלפ"ז יש לפזר כל ממונו עבור כל מצות עשה בכדי שלא יעבור על בל תגרע?

ומבאר הסטייפלער בחריפות, דהנה הלאו של בל תגרע אינו לאו לעצמה, רק כשמוטל חיוב על האדם לקיים מצוה ואינו מקיימו - הרי הוא עובר על בל תגרע, והנה ההלכה הוא שאם מצות עשה עולה יותר מחומש הרי הוא פטור מקיום מצוה זו, נמצא שבאופן כזה הרי הוא פטור לגמרי מהמצוה, וכלל לא שייך לומר שעובר על בל תגרע, כי עצם חיוב קיום המצוה ליכא, וא"ש. [ואפשר עוד להרחיב היריעה ועוד חזון למועד].